

ÚVOD, O DĚJINÁCH ČESKÝCH

Čechy a Morava. Dějepis a dějiny vůbec. Hlavní ráz dějin římských, německých a slovanských. Povšechný obsah dějin českých. Epochy a prameny jejich. Řada dějepisců českých a moravských.

Historické divadlo národu našeho, země česká, prostírá se uprostřed pevniny evropejské asi po tisíci mílech čtvercových.¹ Popatříce na obraz její na mapě, uhlédáme podobu nepravidelného čtverohranu, jehožto hrany čelí právě k severu a jihu, k východu i západu. Na pokraji svém odevsad obklíčena jest pohořími, kterážto zdají se vybíhati ze dvou uzlů: od východu totiž, ode sněžky Králické, k severozápadu vznášejí se Krkonoše, jenž Čechy ode Slez, a k jihozápadu rozkládají se Žďárské hory, jenž je od Moravy dělí; na západu, ode Smrčín, táhnou se k severovýchodu mezi Čechami a Sasy Krušné hory a k jihovýchodu mezi Čechami a Bavorsy Šumava. Obojí pak pohoří stýká i sceluje se z obou stran: na jihu proti Rakousům horami Cáhlovskými; na severu proti Lužici Zhořelskými horami.

Jsou tedy Čechy již přírodou samou ohraničeny a věncem hor co hradbami přirozenými otočeny. Z těchto hradeb pokrajních vinou se do země rozličná odhoří a protihoří, zpovlovna se nížice, až pak se tratí, tu v ouplné rovině, tu ve krabatině. Rovina však tytýž brázděna jest i hlubokými stržemi a řečištěmi, a hory buď homolité, buď i báňovité, tu v ohromných kupách, tam osamělé, vysoce nad ni se vypínají.

Jižné pohoří, dělící Čechy od Moravy, Rakous a Bavor, činí spolu rozhraní vod evropejských. Z toho patrno, že země tato do vysokého podnebí položena jest.² Pramenové všickni, jenž se prýští po horách zemi vůkol věncíčích, stékajíce se pomalu v potoky a řeky, spojují se téměř uprostřed země v jediný proud labský a odtékají k severu jediným oužlabím, prorvavším se hluboce skrze hornaté ty valy. Čechy celé jsou jen hořejší pořtčí labské v Evropě.

Přirození prosmykové v pohoří pomezném označeni jsou nyní všude silnicemi, vybíhajícími skrze ně ven ze země. V dějinách prosluli nejvíce domažlický a chlumský; ne-

méně však důležití jsou chebský a litomyšlský, čelíci od západu i od východu téměř zrovna naproti sobě.

◀ Příroda sama, ukončivši a uzpůsobivši Čechy co zvláštní celek, předustanovila tím hlavní ráz historie české. Neb ačkoli my toho jistiti nechceme, že by národové vůbec tělesnou a mravní povahu svou brali ze způsobu, polohy a povětrnosti zemí těch, ve kterýchžto přebývají, přece také zapíráti nemůžeme, ano najeově jest, že příležitosti, pohody a nehody, jež země každá z přirození svého naskytuje, mocně působí v rozvíjení se a ve směru života národního. I země česká hověla národům, jenž ji osaditi měli, dle rozdílné povahy jejich rozdílně. Národ ve válkách podnikavý mohl odsud co z přirozené hradby podmaniti sobě všecky sousedy a jim panovati, Čechy mohly se mu státi jádrem nedostupným státu na sever, na východ a západ široko daleko rozlehlého. Méně příznivé byly okolnosti národu pokojnému, domácímu, promyslnému. Tento zajisté, ouzce obmezen jsa hranicemi přirozenými, nemohl nikdy na počet a sílu znamenitě zvětšiti;³ aniž mu poloha jeho uprostřed Evropy platna byla, pokud se mu nedostávalo pomoci té, kterouž jedině umy věků osvícených poskytovatí mohou. Vzdálenost moře, nedostatek velikých plavných jezer a řek v zemi a sám ten věnec hor pohraničných, překážejíce obchodu a spojení s ostatní Evropou, osamocovaly Čechy, až teprv cesty uměle ražené počaly jim poněkud nahrazovati nedostatek přirozených. Mimoto, pro vysokost a severný svah celé krajiny, trati jižná země částka všecky ty výhody, které by jí plynouti měly z menší výše polární. Naproti tomu ale příroda s ničím se tu neoštídala, čehokoli potřebí bylo k vychování lidstva na duchu i na těle zdravého, čilého a rázného. K tomu cíli dopřála mu podnebí mírného a vzduchu, kterémužto škodlivé výpary bahnišť, ani věčné ledy sněžek vysokých, ani bouřlivé pískoviny a stepě nikde lahody a zdravoty neujímají; největší rozmanitost jak v povrchu krajiny, tak i ve plodinách půdy zemské působí blahodinně v těle i v duchu obyvatele každého. I ačkoli tu nic samo sebou v bujně hojnosti se mu nenaskytuje, přece také i práce rukou jeho nebývá nikde bez odplaty: ano příroda, složivši do lůna této vlasti hojné a vzácné poklady kopanin a vod léčivých a odepřevši jí soli, této přední potřeby vezdejšího života, zdá se jako by tím Čechy sama byla pobízeti chtěla ku promyslné přičinlivosti a k obchodu se sousedy.

Ačkoli pak pomezí jihovýchodní svou vyvýšeností způsobuje rozhraní vod v Evropě, jest přece tak zpleťtělé, že přes ně, co přes vysokou pohořinu, všude téměř bez nesnáze a bez péče přecházeti lze. Za ním pak prostírá se opět krajina zvláštní, Morava, zvíčí⁴ asi co polovice Čech, se zvláštními pohořími a poříčímí, také přírodou samou, avšak méně dokonale, ohraničená. Na severu chrání ji naproti Slezsku Sudety, prodloužené to Krkonoše; na východu dlouhotáhlé Tatry stanoví její meze proti Uhersku. Na severovýchodu však nachází se tu otvor, skrze kterýž ona z výšiny své vysílá řeky Odru a Vislu až do Baltického moře; na jihu pak, proti Rakousům, nedostává se jí ovšem hranic přírodních, ježto by zde teprv Dunaj působiti mohl. Přirozená povaha krajiny této podobá se české, předčí ji ale svaheh jižným.

Spojení tedy Čech a Moravy v jeden celek, majíc ve přírodě samé podstatný svůj základ, nemůže považováno býti za pouhou náhodu. A skutečně v obou krajinách od věků, pokudkoli historie stává, vždy a pokaždé jeden a týž národ přebýval, jedna i táž nejvyšší vláda panovala:⁵ obě tedy, Čechy i Morava, co národ i co stát vždy zajedno byly. Tímto spojením ale přirozené výminky dějin takového celku zlepšily se znamenitě. Větší počet a prostranství pojišťovaly spojenému národu větší moc a podstatu proti cizincům; blízké poříčí Dunaje, co hlavní kupecká silnice uvnitř Evropy zavouc ho k obchodu s celým světem, bránilo jeho doma osamocení; a otvor ten mezi Sudety a Tatrami usnadnil dotýkání se s národy přebývajícímí v rozlehlých krajinách mezi moři Baltickým a Černým a mezi pohořím uralským. Protož historie národu českého, má-li důkladna býti, obou krajin, Čech i Moravy, stejně šetřiti musí, jelikož dějinám obou jakožto částkám jednoho celku jedněm bez druhých dorozuměti nelze.

Dějepis vůbec jest nejpozdnější plod osvěty národů. Dějiny, ve vyšším a pravém toho slova smyslu, jen tam vznikají, kde národ duchem procitlý a ke společenským oučelům ve stát zákony vlastními spojený svobodnou vůlí s odpory svými zápasí a kde zápas ten spolu tak jímavý bývá, že i paměť jeho ráda se obnovuje. Jen tam, kde ušlechtlejší částka člověka vládne nad oborem činnosti pouze zvířecí, kde život lidský touhou po ideách a bohovosti nabývá významu vyššího a duch ani v kalu tupé všednosti netone, ani jedem přebroušené smyslnosti se nevysiluje, kde jméno boha i vlasti, zákonů a ctnosti,

práva i svobody budí v duších takový ohlas, že obec celá hotova bývá i krví svou o ně se zasazovati: jen tam dítí se mohou skutkové, které připomínati potomstvu i milo i hodno jest. Život bezidejný všude jest nepamatný, a protož ani vypravován býti nezasluhuje. Dějepis ale nadto, zakládaje se celý na památkách strojných a zvláště na písemnostech, nemůže vznikati ani kvěsti, leč při hojně a horlivě péči o nauky a umy vůbec. Dějepisec zajisté ne všechny památné příběhy samy o sobě, ale jen ty vypravovati může, kterých paměť se mu zachovala. Potřebujeť pramenů dostatečných a všestranných, podavků určitých a srozumitelných, svědectví původních a hodnověrných, aby čtenáře své o tom, co, jak a proč se stalo, zpraviti mohl, aniž pak s pravdou se chybil. A poněvadž každý skutek dějinný záleží na zápasu, tudíž na sporu dvou stran, do kterého vždy vášně lidské všelijak se vplétají, věcnými zákony práva i spravedlivosti vyhledává se, aby svědectví obojí strany vyslycháno a nepředsudně uvažováno bylo. Kde toho nelze, protože ho z jedné strany snad se nedostává, tam šetřiti sluší při uvažování jednostranných zpráv tím opatrnější kritiky.

Dějepis tedy stejnou podstatou zakládá se jak na skutcích, tak i na paměti o nich zachované. Kdekoli jednoho nedostává se z obou těchto živlů, tam ani dějpisu není a býti nemůže. Protož také marno bylo by se ptáti po dějinách a životu neznámých prvobytelů země české a moravské. Vypravování naše nemůže sahati dále, nežli pokud stačí zachované nám zprávy písemné. Ty mluví sice o trojím národu, který přebýval jeden po druhém ve vlasti naší: o vlaských Bójech, o německých Markomanech i Kvádech a slovanských Čechích: ale jen poslední národ objevil se v běhu věků oběma živly historickými, hojností totiž i dějin i památek jejich. Protož i jen tento národ sám může býti předmětem vlastním historie naší; děje bójské a markomanské jen potud uvedeny budou, pokud jich potřebí k určitějšímu obmezení a dokonalejšímu porozumění českých.

Dějiny národu českého jsou v nejednom ohledu poučnější a zajímavější nad dějiny mnoha jiných národů. Jakož země česká sama položena jest do středu a srdce Evropy, tak i národ český stal se po mnohé věky střediskem, ve kterémž ne bez zápasu stýkaly a jednotily se rozmanité prvky a zásady novoevropského života národního, státního i církevního. Jmenovitě spatřiti jest tu očitě i dlouhý spor i vzájemně

pronikání se živlů římského, německého a slovanského v Evropě.

Kterak celé pokolení lidské, přirozením a původem svým jedno a téže jsouc, přece rozrodilo se na toliké co do tělesné postavy a barvy, duchovní povahy a řeči, mravů a obyčejů rozdílné plemena, kmeny, národy a větve, o tom žádný nepoučuje nás podavek historický. Na samém počátku věku historického spatřujeme již nejen rozdrobenost veškerého člověčenstva v nescíslné národy a národky, jazyky a nářečí, obce a státy od sebe rozdílné a nezávislé, ale spolu také i patrný směr celého dějinstva k umenšení této rozmanitosti, ke smíšení a jednocení rodů a plemen, zanikáním jedněch a vzrůstem druhých. Slabý hynul dotýkaje se silného, a silný podléhal opět silnějšímu; avšak síla duchovní a mravní vítězila konečně nad tělesnou. Nicméně jako ve hmotném světě nic nehyně naprosto, nýbrž rušíc se v jednom bytu, zárodkem bývá bytu jinému; a jako plemena křížením, sady štěpováním vždy se více sílí a šlechtí, tak i míšení se a splývání různých národů zdařovalo i daří se konečně ku prospěchu člověčenstva, hýbajíc a pružíc ducha lidského i zúrodnujíc ho vždy novými živly. Již v nejstarších osvětě sídlech, Indii a Egyptě, pozorovati bylo směs národů různého původu; do starého Řecka přinešeno bylo z Egypta i z Fénicie první sítě vzdělanosti, které potom vypsely v blahodárné půdě té v nejutěšenější plody; starý pak Řím teprv tehdy opravdově zavládnul světem, když v něm zdomácněl květ osvětě řecké. Tak již ve starém věku národové přední, dědice vzdělanost po sousedech svých, i u sebe doma dokonaliti, i vně u cizích ji šířiti napomáhali, jiné vždy stránky její nad jiné zvelebující, ale i jinými také vadami, jež přiměšovali, ku konečnému jí oupadku vodíce.

Nejznamenitější a nejvznešenější výsledek i úkaz celé dávnověkosti bylo dokonalé spojení a ujednocení se náboženství Kristova se vzdělaností řeckou ve světovládém někdy panování římském. Kdyby osudem božím nebylo i do toho ouvazku hned zpočátku vloudilo se porušení, svět celý byl by pomalu musel se zřítaniti: ale všemoudrý bůh, neučiniv ani dvou zrnek pískových dokonale stejných, tím méně chtěl pouhé jednotvárnosti v nejušlechtlejším tvorů svém, jež k obrazu svému poněkud připodobnil. Císařský Řím byl sice vzdělal umění panovnící a vladařské až k nejvyšší dokonalosti: přece však prospívaje v ouhonách a vadách vždy více

nežli ve ctnostech, stal se posléze vzorem vlády, jaková býti nemá. Sestřediv veškeru veřejnou moc a vůli v jediné hlavě, udusil konečně všecko samostatné vyvíjení se ducha, všecku samočinnost a samohybnost jak jednotlivých osob, tak i celých obcí a národů. Panovník, sníživ vše mimo sebe pod důstojenství člověka, nemohl však sám sebe i potomků svých uchrániti práva přírody a zbaviti křehkostí lidských. Všeobecné vysilení a zakrsání, ochablost na těle i na duchu byly nevyhnutelné následky oustřednosti přepjaté a mnohověké, a konec všeho neuchranný pád říše římské. Jediný jen živel v ní měl tolik vlastní síly, že odolav všeobecné záhubě, zárodkem stal se nového života: to bylo náboženství křesťanské.

Na zříceninách světovládného Říma postavil své žezlo svět německý. Jím roztrhány sítě, dusivší shůry tak dlouho všecku v národech samohybnost, člověk nabyt opět práva svého, zničená politikou císařů energie osobní dostavši se navrch počala znovu dávatí světu zákony. Tajiti sice nelze, že i tato změna, jakkoli sama v sobě blahodějná, potáhla nové neřesti za sebou. Němec zajisté ztroskotat byl římskou vládu ne k obecnému národů prospěchu, ale jen ke svému vlastnímu. Bažení po zboží a panství, nikoli pak cit nebo potřeba svobody ozbrojovaly silné rámě jeho a pudily ho hledat svého štěstí za hranicemi vlasti. Pročež ani poroby v Evropě nezrušil a zrušiti nechtěl, ale proměnil jen ochabující jednovládu v bujnou mnohovládu. Tou však proměnou počal jinačiti se i vlastní jeho život národní. Brzy k zásadám německého ducha, osobní energii a promyslnosti, připojilo se jakoby dědickým nápadem, cokoli zbývalo jarého z římského světa; horlivost náboženství křesťanského a umění panovnické jaly se vzdělávati oustřednost novou a dvojitou sice, ale skrze mnohá století aspoň svornou: císařství totiž a papežství.

Jakmile Němec uvázal se byl výbojem u veliké starého Říma dědictví, Slovan mírný tiše za ním postoupiv, usadil se vedle něho. S ním vkročil spolu nový živel národní do života evropského, neméně ušlechtilý, ale i neméně ouhonný. Volnost a rovnost všech občanů mezi sebou co synů téže rodiny byly hlavní známka starých Slovanů; kéž se k nim jen i svornost byla přidružila! Patriarchální mravy a způsoby jejich byly by snad postačily ku pojištění jejich blahobytu, kdyby národům jako jedincům dáno bylo pode štítem moci vyšší uchrániti se všech bouří a pohrom mimořádných. Slovanska nábožnost, prostoduchost a jemnost nezbavila ho vš

svéhlavosti a urputnosti. Nechtěje panství ani státu, ale jen obci, zamítal s jednotou národní také silné ouvazky řádu a vlády; přeje stejných práv a stejné všem domácím svobody, žádal spolu, aby všickni také drželi se stejné koleje starých zvyků; nedávaje u sebe místa ni rozdílům stavů ni výsádám, nehověl přece ani vlivu výtečných osob, ani rychlému rozmáhání se vyšší osvěty; nebaživ po výboji, sotva sám brániti se uměl; žádaje v pokoji požívati ourod pole svého, tím častěji podléhal rozkazům cizinců. Neměl-li konečně zahynouti, musel i Slovan postupem věků zjinačiti způsoby své a přimísiti žívlů římských i německých do národního života svého.

Hlavní tedy obsah a základní tah celého dějinstva českomoravského jest, jakož jsme již podotkli, ustavičné stýkání a potýkání se Slovanství s Římanstvem a Němectvím ve smyslu nyní vyloženém; a jelikož Římanství dotýkalo se Čechů ne samo sebou, ale téměř veskrze jen prostředkem Němectva, může se také říci, že dějiny české zakládají se vůbec hlavně na sporu s Němectvem čili na pojímání a zamítání způsobů a řádů německých od Čechů. Jest sice pravda, že i u jiných kmenů slovanských dalo se takovéto stýkání obojích žívlů; ale buď nebylo tak všestranné, živé a pronikavé, například u Polanů a Rusů, buďto skončilo se již dávnou záhubou národnosti slovanské, jako u někdejších Laticů, Bodrců a jiných Polabanů. Český národ sám jediný, k německému co roven k rovni se přibochiv a od více nežli tisíciletí do svazků nejuzších s ním vstoupiv, uhájil až podnes národnosti své, a jakkoli mnoho německého do života svého pojal i duchovně zažil, nepřestal proto býti slovanským národem. I dnes ještě tatáž z dějin, jako z povahy zeměpisné, úloha jemu se klade: sloužiti za most mezi Němectvem a Slovanstvem, mezi východem a západem v Evropě vůbec.

Vykládající tedy dějiny národa českého, budeme vypravovati, jaké úkazy vyvodil najevo spor a zápas ten od věků ve vlasti naší; zápas, vedený netoliko na hranicích, ale i uvnitř země české, netoliko proti cizincům, ale i proti domácím, nejen mečem a štítem, ale i duchem a slovem, ústavami a obyčejí, zřejmě i ukrytě, věhlasným horlením i slepou vášní, netoliko k vítězství aneb k porobě, ale i ke smíření. Ukážeme, kterak národ počtem neveliký veliké přece někdy uměl získati sobě jméno a kterak pak opět tak hluboce klesnou, mohl, že až i sám to jméno zapíral. Uhlédáme jej,

an zmítán jsa vichřicemi od východu i od západu, vně i doma povstalými, pouštěl nejednou naději o zachování bytu svého, a nepřestává přece i podnes ještě doufati ve budoucnost. Spatříme panovníky vznešené, pravé otce vlasti, jichžto důrazné snahy cíl jediný bylo blaho národu; hrdinné vojevody, jenžto uměli ku praporcům českým vítězství poutati, jimi strach a hrůzu do řad nepřátelských vůkol sypati; myslitele výtečné, jichžto ducha plápol osvěcoval temnoty věku svého a křísil jiskry vědomí a víry u domácích i cizích; vlastence ušlechtilé, jimžto milo bylo zapírati sebe k dobrému národu svého a obětovati jemu čas i život, všecko jmění, všechny síly své; konečně i lid bystrý a jemný, poslušný hlasu svých panovníků a vůdců a hotový nasaditi sebe i s celou podstatou svou, jakmile bylo hájiti vlasti a krále, náboženství a víry, práva i zákonů. Ale nebudeme se také tajiti překážkami rozmanitými, které nepřestávaly vyššímu prospěchu vlasti a národu stavěti se na odpor; nejen od cizozemců a nepřátel, ale i od domácích odrodilců, nejen zjevným násilím, ale i nevěrou a zradou; vyjevíme, kterak často tu nízké sobectví neb převrácená mysl jedinců, tam zaslepení aneb zpozdilá netečnost velikého houfu zavodily obec do neštěstí, kterak tytéž nejnepříjemnější zmařeno, čeho chytrostí zkaziti lze nebylo. Utěšeno bude dívati se na raný, ale outlý květ vzdělanosti slovanské, na pravěké hrady a města, sídla svatých poprav a bohoslužeb, ochranná outočiště v čas bouří válečných a středisko národního průmyslu i obchodu; ne bez hrdého pocitu porozumí potomek, že po čem i největší a nejvzdělanější národové našeho věku nevždy zdárně se snaží a baží, předkové jeho slovanskí chovali a hájili odjakživa mezi sebou: obecnou všech zemců svobodu, rovenství před zákonem a právem, vrchní vládu i dědičnou i svolenou spolu a na sněmích odpovědnou, svobodné volení ouřadů místních i zástupnictva národního a jiné podobné řády, až i chválenou všech svobod obecných záštitu, soudy porotců. Poznáme však také, kterak proměny a opravy, ku prospěchu státnímu nevyhnutelně potřebné, nemohly vykonány býti, aby za působením ducha středověkosti nevloudily se s nimi do země i řády feudální, jichžto síla, ve bažení panském vždy hotovou nacházejíc podporu, vyvrátila i uvedla v nepaměť všechny jim nevhodné stránky starých ústav slovanských. Život duchovně čilý, kterým národ náš i v těchto změnách jak z přirozené povahy své, tak i z přičinění osvícených náčelníků skvíti se

nepřestal, vyvede nám na jeviště nové spory a zápasy, podivnější a vznešenější, ale bohužel i krutější a zhoubnější, nežli které dotud Evropa byla vídala. Ze tří válek o záležitosti duchovní, kterými v posledním půltisíciletí všickni národové křesťanští až do dna vzbouření byli, dvě první, měvše za příčinu náboženské potřeby, v Čechách i povstaly i skonaly, a byly vlastně války české. V jedné národ náš, zachovavší až potud neporušené jádro bytu svého, skutky zázračnými celý přemohl takořka svět; ve druhé, zpronevěřiv se sám sobě, nejen nedovedl nic slavného, ale přišel i bezmála na mizinu. Vyložíme, kterak i v těch i v jiných více pohromách zračila se ruka Páně, jenž davši člověku rozum i volení mezi dobrým a zlým, ovocem oběho učiniti a vystříhati ho chtěla.

Popatříce na hlavní rozdíly dějin českých, rozeznáme v nich snadně a na první pohled věk trojí: starý totiž, střední a nový. Věk střední značí se výtečně půtkami o náboženství, jenž počátkem husitství roku 1403 vstoupily do veřejného života českého a ukončeny roku 1627 vystěhováním se všech podobojích ze vlasti. V tom věku národ náš dostoupil vrchu historické znamenitosti své. Co jej předešlo, ke staré, co následovalo, k nové historii počítati se musí.

Starý věk dějin českých, obsahující téměř celé tisíciletí od prvního usazení se národu ve vlasti, nemá jiné patrnější známky jednotné, nežli jest ta, že v něm ještě nepředčily potřebě a půtky vzruzené obnovou církevní, alebrž jen důležitosti světské čili státní, zvláště pak snažení panovníků moc svou i doma upevniti, i vně rozšířiti. Jest v něm rozeznávati trojí hlavní dobu: nejprve Čechy pohanské a nezávislé, od prvopočátku až do roku 895; potom Čechy křesťanské a závislé od říše německé, s převahou však ještě vnitřních řádů slovanských, od roku 895 do 1253; posléze Čechy královské, spojené s říší německou svazkem rovným, ale ve vládě zemské nakládající živlu německému, od roku 1253 do roku 1403. V první době, ještě temné, báječné a často nejisté, spatřuje se národ ve své původní slovanské nevázanosti; mezi hlavami jeho, na počet hojnými, rod Přemyslův počal osobovati sobě panství; pokusy však Sámovy v Čechách a Mojžírovců na Moravě o založení mohutného státu slovanského zmařeny jsou. V době druhé křesťanství přispělo sice k utvrzení moci panovníčů v zemi, ale učinilo ji spolu závislou od říše římské čili vlastně německé. Potlačení někdejších lechů a kněží napomohlo k sestředění sil národ-

ÚVODY VÁLEK HUSITSKÝCH

(Od polovice srpna 1419 do polovice máje 1420)

Povšechné úvahy o bojích husitských a národu českém té doby. Bouře pražské po smrti krále Václavově. Král Sigmund. Královna Sofie vladařka česká. Sněm zemský. Strany v národu a náčelníci jejich. Další hromady čili tábory v Čechách. Vojenská studia. První počátkové války. Outok na Malou Stranu. Reakcí Kutnohorských. Sněm brněnský. Blouznivost i bojovnost táborů. Založení města Tábora. Král Sigmund na sněmu říšském ve Vratislavi. Šíření se vzpoury v Čechách. Boření klášterů a kostelů. Čeňka Vartenberského zrádné kolotání se. Marná vyjednávání.

↓ *RÉTORICKÉ ÚSTUPOVÉ* ↓

Dějiny české po smrti krále Václava berou do sebe povahu i tvárnost neočekávanou a význam netušený. Ocitujeme se náhle v době, kde pod heslem náboženství a víry rozhostily se nešlechtnosti a hříchy, kde utuchla mezi lidmi láska, povzbuzeny náruživosti a vzteky, zaplašen pokoj a pořádek, spácháno hrůz a ohavností bez počtu, vyvolány boje a války neslýchané, povražděno lidu na statisíce, obořeny hrady, vyvrácena města, popáleny vesnice, popleněny celé krajiny a obráceny v pustoty. Fanatismus nábožný protřhal všechny společenské svazky, vyvrátil starodávné základy státu, zničil utěšené květy nauk a krásoumy, zdivočil myslí a zmařil blahobyť obyvatelstva na dlouhý čas. Kdo pojme a obsáhne myslí, kdo popíše všechny zločiny a neřesti, všechny puchy a ukrutnosti, všechna utrpení, bolesti a křiky, pláče a úpění v palácích a i v chatrčích té doby? A kdo měl by to srdce kochati se v zjevech takových i přáti sobě obnovení jejich?

Avšak — odkud přišly ty pohromy a hrůzy, kdo zavinil je, co bylo vlastní jejich příčinou? — Národ český ne beztrestně zpronevěřil a opřel se řádům církevním své doby; bylot mu nésti všechny strastné následky skutku takového a podnikati boje, o jichžto velikosti a krutosti nebylo ještě příkladu v dějinách světa. Není pochyby, že by bohopusté ty hrůzy byly neudály se, kdyby Čechům, za příčinou nového jejich přesvědčení, bylo nestrojilo se násilí a nepřipravovala úplná záhuba; kdyby celé téměř křesťanstvo bylo neobořilo se na ně a nehledalo vyhladiti jich z tváře světa; kdyby nemuseli byli

Thukydrilové

apokalyptický

ohavosa zlá

sebrati a napnouti všechny síly své, aby odolali přemocným outokům a ušli zničení. Z jich strany veden jest zápas o bytí a nebytí; ale příčinu jeho každá ze stran zápasících sčítala na protivníky své. Stará církev vinila novověce, že všetečným a bludným učením rušili pokoj a pořádek její spasitelný, a protož že co buřiči museli potrestáni a neškodnými učiněni býti: tito pak namítali, že měli právo věřiti dle rozumu a přesvědčení svého a že hierarchie uchýlivši se od slova božího jak v učení, tak v chování svém, měla navedena býti opět na cestu pravdy a zbožnosti věku apoštolského. Pře té odvěky a nekonečné my, jakož již osvědčili jsme, ani rozsuzovati, ani které straně v ní straniti nechceme. Příznávámeť i jedněm i druhým dobrých úmyslů i nedobrých skutků hojně, neomylnosti pak a bezouhonnosti nenalezáme nežli u boha.

*oprávně
svědek*

Člověk jest bytost rozumná i mravní, jíž voliti jest mezi dobrým a zlým; snažíc se k dobrému, nese a připodobňuje se k bohu. Náboženství pak to jest pravé, které k bohu vede. Cesty mohou býti rozdílné, jen cíl budiž tentýž a vůle upřímá. Bůh sám ví, proč na světě často tolik zlého předcházeti musí, aby následovalo dobré.

Také z reformace 15. a 16. století následovalo mnoho dobrého, netoliko pro ty, kdo ji vítali, ale i kdo jí zlořečili. Zrušeno jest svůdné a nebezpečné domnění o bezprostředném náměstnictví božím na zemi a bezvýminečná někdy autorita lidská podřídila se zákonům vyšším a věčným. Či mnil-li kdo, že stalo se jen náhodou a mělo by lehce váženo býti, že za naší doby kupříkladu hierarchie římská již nesusazuje více panovníků světských dle libosti z trůnů jejich, že nerozpisuje válek krvavých pod znamením svatého kříže, že nedává páliťi kacířů, neprodává odpustků, nesvatokupčí veřejně a nedopouští se i jiných nepřislušností, jichžto výčet více nevhodným byl by nežli nesnadným?

Pročež i počátky reformace v Čechách, jakkoli v podrobnosti často žalostné, měly v ouhrnku a vesměs mnoho blahodárného do sebe, a co článku podstatného v řetězu pokroku a vzdělanosti světové nesluší jich ani zatracovati, ani podceňovati. Národ český byl povolán dokonati dílo, kteréž počalo bylo hranicemi v Konstancii zapalovanými, a dokázati přede tváří světa, že nebyl to pouhý blud a klam, proč utrpěli byli učitelé jeho; měl zasaditi se o to, že pravda křesťanská nepřijší a neuzpůsobuje se u ustanovení ani sebevzácnější moci světské, ani sebeskvělejšího shromáždění církevního, ale

z rozumného pojímání Písma svatého co slova božího, an člověk má přirozené právo dáti se vésti rozumem a svědomím svým i ve věcech náboženství a víry. Bylo mu tedy probořiti středověké ouzké ohrady jistoty a přesvědčení, jakkoli spasitelné byly aneb býti se zdály; pomáhalť otevřítí duchu lidskému nekonečnou dráhu pokroku a osobiti jemu, s větší svobodou, také vyšší důstojenství. Nauce o náměstnictví božím na zemi a plynoucí z ní neobmezené autoritě pozemské zasazena námluvami chebskými (roku 1432) první smrtelná rána, když ekumenický sbor křesťanský sám musel konečně uznati a uznal mimo sebe a nad sebou soudce svrchovaného; slovu božímu, jak tomu chtěli husité, získáno tím skutečné vítězství. A jakkoli kormutlivý jest pohled na děsné moře spáchaných nepravostí a nešlechetností, na slepé to zuření, boření a vraždění obapolné ve válkách, planet nad žalostným obrazem tím vždy ještě jakási záře, jakýsi příděch útěchy, plynoucí z úvahy čehosi povýšeného nade všední aspoň hříchy a hrůzy lidské: neprovozovalť tu hry své mrzké, podlé sobectví, ano jednalo se o ušlechtilé potřeby ducha, o statky myslné, ne hmotné, a šlo, aspoň husitům, jen o svobodu, která všude jest právem přirozeným, nikoli pak o nějaké panování, ježto bývá obyčejně jen usurpací. Náčelníci husitští a vůdcové v boji nebažili ani po bohatství a slávě, ani po moci a vládě: byliť vždy a všude hotovi obětovati nejen jmění, ale i životy své za idey, za svatou věc svého svědomí a národnosti své.

Když pak k rozhodnutí o nejdražších a nejsvětějších zájmech člověčenstva, o náboženství a víře, stalo se bylo pohříchu odvolání k soudci nejnekompetentnějšímu, ke hrubému násilí a k meči krvožiznivému, mohli Čechové vždy kojiti se aspoň tím vědomím, že iniciativa k tomu nevyšla od nich, že oni první neutíkali se k meči a že ke stálému jejich volání a prošení „Dejte nám pokoj, dáme my vám ho také!“ odpovídáno po mnohá léta zpupně hrdly tisícerymi: „Kdo mluví ku pokoji kacířů, kacířem jest sám!“ Hierarchie římská nepřestávala doháněti celý svět, aby vyhubil a vyhladil husity z lůna svého; byloť jim brániti se, aby nezahynuli a vesměs vyplenění nebyli. Velikost blížícího se nebezpečí musela všude rozbouřiti mysl, zničití pořádek a kázeň a napnouti náruživosti lidské až do výstředností. A kdo mocen jest vykázati meze vzteku rozsápanému? Kdo uchlácholí křiky o pomstu za utrpená příkoří, za urážky citu národního i nábožného spolu?

Konečně Čechové, nemohše uchrániti se války osudné, mohou aspoň s uspokojením patřiti netoliko na výsledek, kterého docílili, ale i na způsob, jak ji vedli. Věru v dějinách světa málo jest příkladů, že by národ počtem neveliký dokázal byl tolik hrdinné odvahy a síly, tolik nadšenosti a věhlasu, tolik obětavosti a vytrvalosti pospolu, jako nám je války husitské najevo stavi.³⁸⁷ Husité obklíčení byvše nepřáteli ze všech stran a ochromováni nadto domácími rozbroji neukojitelnými, odrazili přece všechny přemocné outoky nepřátelské, zvítězili nad celým západním křesťanstvem a donutili ty, kteří pro zpupnost po mnohá léta nedali se byli uprositi ku pokoji, že konečně prosili oň sami. Po nesčíslných srážkách krvavých, ve kterýchž válečné štěstí zdálo se jako vyšším kouzlem připoutáno býti ku praporům českým, nastane nám časem svým vypravovati o událostech skutečně neslýchaných a k víře nepodobných, kupříkladu že vojska nepřátel ohromná i dobře ustrojená dávala se posléze na outěk již i před početím bitvy rozhodné. Pročež ani není se čemu diviti, že husité sami záhy počali domýšleti se o zázračné pomoci boží ve svém boji. Vítězství své přičítali ne zásluhám bojovníků a vůdců svých, ale působení z nebes na důkaz pravdy. Dějepiscova však jest povinnost nehověti pověrám a vykládati také mimořádné zjevy ze zákonů a příčin přirozených; zázrakové nemají místa v dějinách.

Hlavní výminky vítězného válčení byly arci zde, jako jinde, pokroky ve válečném umění a geniálnost vůdců, jež objasníme místy svými příhodněji: ale ani ony bez bojovníků odhodlaných, učelivých a chrabrých byly by nedovedly k cíli. Jestli kde, zde jistě celý národ přispěl k nabytí velkého účinku. Musel tedy míti do sebe povahy a známky, kterými vynikal nad jiné národy a které umožnily jeho vítězství nad nimi. Obyčejný posavad pomysl na rozbouřený fanatismus nepostačuje k výkladu tak mimořádných zjevů: ten zajisté byl na obou stranách ve stejné míře činným, ba u nepřátel tuším ve větší. Také pouhá hmotná síla nerozhodovala v boji, ana byla u nepřátel také nekonečně větší. Přednosti, kterými osvědčili se husité, byly duchovního a mravního, ne hmotného způsobu a rázu, aniž zakládaly se na nějaké výsadě přirozené povahy jejich, ale byly nabyté v daných okolnostech zvláštní příčinností národní. Především sluší hledati je v tehdejších poměrech společenských.

V Čechách panovala na počátku 15. století větší nežli kde-

koli jinde i osobní svoboda i vzdělanost obecného lidu. Jakkoli vtíral se feudalismus do země již odedávna, měl přece staroslovanský duch demokratický vždy ještě rozhodné působení ve společnosti české; tělesná poroba byla ještě neznáma; že by člověk, který roditi se mohl co dědičný majetek něko ho jiného, byl pomysl Čechům do té doby cizí, ačkoli již nenedostávalo se lidí, kteří by jej za příkladem sousedů rádi byli uskutečnili. Bylyť ovšem rozdíly stavů, zakládající se na dědičnosti jmění vůbec, a tudíž i přirozené i dědičné; rodilít se jedni bohatí, jiní chudí, a pokud onino nepozbyli, tito nena byli jmění, byli oni páni, tito poddaní aneb služební: ale kastový duch západní Evropy ještě daleký byl oné převahy, které nabyl v pozdějších teprv stoletích. Soustředěných u větší míře statků pozemských čili takřečených „panství“ bylo poměrně vždy ještě málo a rodové „panství“ v zemi všichni snadno spočítati se dali. Většina země, aspoň dvě třetiny povrchu jejího, nacházela se v držení zemanů svobodných (a jen králi samému poddaných) počtu nesčíslného, i ovšem nestejně zámožných. Nejvzácnější mezi nimi nazýváni obecně „rytíři“, třeba ani na rytířství pasování nebyli; ostatní sluli tu „vládkové“, tu „panoši“, aneb jen zprosta „zemané“; vstupující pak do služby u bohatších, jmenováni tu „služebníci“, tu „druhové“; jmeno „dědiníků“ ještě nebylo v obyčeji. Zemané vůbec byli hlavní jádro a přední reprezentanti národnosti české; z jejich řad vyšly bezmála všechny osoby, které vynikaly duchem, uměním a rázností vůle v rozmlškách a bojích následujících. Ve stavu městském této doby udála se ta znamenitá proměna, že živel německý vymizel v něm konečně a cele. Němci co protivníci husitismu v nastalých bouřích většinou sami opouštěli sídla svá, ve klamně ovšem naději, že po vítězství strany své vrátí se k nim mocněji zase; někteří postavivše se k odporu, zahynuli v něm, a jiní přistou pivše konečně k novému vyznání víry, rozplynuli se v národnosti české. Vesměs pak stav městský statečností v bojích hojně dokázanou nabyl takové váhy a důležitosti politické, že na sněmích zemských záhy počal vésti slovo netoliko mocné, ale často i rozhodné. Sedláci v Čechách té doby rozeznávali se od jiných stavů tím, že drželi své pozemky právem zákupním od pánů neb zemanů aneb i měst samých, začož jim „úročiti“ povinni byli, to jest odbývati „úroky“ čili určité povinnosti a dávky, buďto jen v penězích, buď i v naturáliích aneb robotách, pročež také obyčejně jen „lidé úroč-

0 čísel : ↓
ní“ aneb „úročníci“ sluli. Byliť i oni praví majitelé a páni práv a povinností svých, ježto kupující a prodávající volně, mohli vždy stěhovati se, kam jim libo bylo. Avšak do širšího poměru těchto výkladu nelze nám pouštěti se na místě tomto; dosti, že v Čechách panovala vesměs větší osobní svoboda nežli v zemích jiných.

+
A nejen svobodou, alebrž i vzdělaností vynikal národ český nad jiné národy za doby husitské. Jakou hojností škol kochati a honositi se mohl po městech, městečkách a vesnicích ve 14. a 15. století, vyložili jsme již na jiném místě; mnoholeté někdy Karla IV. péči o prospěch nauk a přirozené učenlivosti lidu českého děkovati bylo, že z Čech vůbec a zejména z Prahy šířilo se světlo ducha do všech Evropy končin z této strany Alp a Rýnu, že národové všelici chodili sem hledat jak literárního a vědeckého, tak i krasoumného vzdělání, že vzrůstala se zejména literatura česká, a to nejvíce přičiněním laiků, mezi nimiž bývaly řeči nejen o spisovatelích, ale i spisovatelkyních, a že i sami nepřátelé husitů dávali jim v ohledu tomto přednost před jinými národy.³⁸⁸ Ovšem že dle povahy jak národu, tak i věku a dle polohy země, vzdálené od moře i od původních sídel staroklasické osvěty, touha po vzdělanosti brala v Čechách směr jednostranný, ba téměř výhradný, k oborům dotýkajícím se náboženství a víry.

Přijďme k tomu, že za požívaním poměrně hojného pokoje (ježto škody z bouří ku konci 14. století vzniklých již dávno napraveny byly), též za mnoholetým ušetřením lidu od těžkých berní a daní a také za přirozenou přičinlivostí ducha i průmyslu českého rozmohl se byl u lidu obecný blahobyt v míře jak předtím, tak i potom zřídka vídané; a konečně poznamenejme i to, že všechny tyto příčiny, svoboda, vzdělanost ducha i zámožnost, vedly ku povzbuzení národní hrdosti a citu pro čest až téměř chorobného ve všech vrstvách společnosti české, takže učinily Čechy nadměru citlivými pro všelike urážky.

D. D. D.
Známost těchto mravních a sociálních poměrů zdála se nám býti potřebna k výkladu, proč a kterak celý národ český mohl oučastniti se tak horlivě a důrazně ve sporu, kde jednalo se o interesy duchovní, o statky ideální. Jen svobodný člověk bývá schopen nadchnouti se pro idey a obětovati jim statek i život svůj; parobek nemívá mnoho smyslu pro ně, opoután jsa péčemi hmotného živobytí. Také jen za obecné svobody, samostatnosti a vzdělanosti rodívá se hojněji duch iniciativy

a odvahy k věcem nade všednost povýšeným. O dvě stě let později Čechové v boji podobném hlavně proto utrpěli, že již masu obecného lidu porobou byly sklíčeny.

◻
Ale kdekoli svoboda i hrdost, tam bývá pohříchu i nejednota i nesvornost; těkavá mysl lidská, dle vlivů zevnějších, hledává i nalezá jinde a jinde pravdu i dobro, právo a spravedlivost. Jen autoritou tvoří se pohromadě každý spolek lidský, jak státní, tak i církevní; za jejím zrušením rozpadá i drobí se nutností přirozenou donekonečna. Proto také husité, když autorita církve přestala jim býti pramenem přesvědčení a jistoty, spatřili u sebe vznikati tolikero rozdílných vyznání víry, kolik našlo se mezi nimi samostatných myslitelů aneb hloubalů, ježto uměli osobní své mnění učiniti pravidlem přesvědčení pro jiné a státi se jim tudíž autoritou novou. Z té příčiny, jakož jsme již podotkli, předčasná smrt Husova byla pro ně velikým neštěstím, an by sic osobní autoritou svou byl udržel větší jednotu v národu a zamezil jeho drobení se ve strany téměř nesčíslné. Vyložíme na svých místech důkladněji, kterak již za husitské doby vyrojilo se, aspoň v zárodcích, najednou tolikero mnění, učení a soustav netoliko náboženských, ale i politických a sociálních, ba i filosofických, kolik jich utvořily vesměs doby pozdější časy a místy rozličnými; objeví se nám netoliko biblický protestantismus ve všelických formách svých, ale i racionalismus, socialismus a komunismus, demokracie, republikánství, zásady národnosti, panslavismus, chiliastické blouznění a pantheismus. Škoda jen, že ačkoli o všech takovýchto zjevích máme podavky určité a nepochybné, jsou přece příliš chudí a nedostateční k naskytnutí úplného a jasného náhledu do tajemných hlubin duše lidské co rodiště jejich.

Hlavní pramen různic a rozbřojů přýštil se, jak obyčejně, ze sporu mezi rozumem lidským a citem nábožným. Ačkoli rozumem spravovati se má duchovní život veškeren, cit přece osobuje sobě z většího dílu rozhodnutí, zvláště ve věcech náboženských: on panuje nejen obraznosti, ale i víře, a nezřídka bere sobě zásluhu i z neposlušenství naproti rozumu a z nevěry co do svědectví smyslů zevnějších. Tak kupříkladu na obrazy svatých přenáší cit nábožný časem úctu svatým samým povinnou, a pak marné se stává učení rozumu, že oni co díla rukou lidských nemají do sebe jiného významu a jiné ceny, nežli duch umělcův do nich vložil; když tedy ti, kdo věří, že jen bohu samému modliti se sluší, od-

straňují aneb ruší je, aby nevedli snad k modloslužbě, spatřují v tom ti, kdo více citem vésti se dávají, nejen urážku svatosti, ale i pravou bezbožnost. Nápodobně kdo při vzývání boha, při službách božích z nábožné vroucnosti zvykli obětovati a do popředí staviti, co mají nejdražšího, těm nadarmo představuje se, že oučelem jak modlitby, tak i vši cti a slávy, kterouž bohu vzdáváme, není a nemůže býti nějaké skutečné (objektivné) zvelebení jeho, an člověk bohu nic ani přidati ani ujmouti nemůže, ale jediné naše vlastní (subjektivné) posvěcení se, naše vlastní prospívání v pobožnosti a v lásce. Spory a půtky takové potáhly veškeren národ do víru svého, ježto jedni poslouchali více vnuknutí citu nábožného, jiní více rozumu; bouře z nich poslé činily hlavní obsah dějin husitských uvnitř země české. Počátky rozcházení se stran ve dva hlavní oddíly, jeden mistrů pražských, druhý kněžích táborských, již jsme vyložili; drobnější různosti označíme, až nám o nich vypravovati nastane. Poznamenejme jen uhrnkem, že první, takřečení „kališníci“, jakkoli zatracování a pronásledování byli od Říma, nepřestávali přece přiznávat se podstatně ku katolictví ve všech hlavních zásadách svých; ku katolictví totiž v tom širším smyslu, ve kterémž i za našich dnů počítají se k němu vyznavači sjednocené církve řecké neb arménské. Naproti tomu táboři, a co z nich i vedle nich se vyvinulo, byli skuteční předchůdcové církví protestantských nového věku. Odtud poznati jest, jaké protivy zahrnovalo do sebe jmeno „husitů“ a kterak jim nemožné bylo uvarovati se rozbrojů a půtek mezi sebou samými.

Ve všech velikých nebezpečích a nehodách, které takto buď ze zahraničí doléhaly na Čechy, buď uvnitř země v samém národu lůně rodily se, prokázalo se býti velikým pro husity štěstím, že protivníci a nepřátelé jejich, většinou Němci, ve své zpupnosti a v domnění neodolatelné své přemoci nepozorovali a nečinili nižádného mezi nimi rozdílu, ale zahrnujíce je všechny stejně pode jménem kacířů, chystali se veřejně a ohlasně vyhladiti veškero to plémě z tváře země a učiniti najednou konec národu českému. To byl pravý protilek nesvornosti české, an donutil Čechy hledati spásy své v solidaritě a ve společném pocitu národnosti, a protož nejen buditi povědomost její, ale také šetřiti mezi svými jednoty, svornosti a míru dle vši možnosti. Snahy takové a spojené s nimi štěstí válečné přispěly mocně ku povzbuzení a rozšíření ve všech vrstvách národu lásky ke vlasti a národní hrdosti,

kterýmiž Čechové vesměs nepřestávali vyznamenávati se po celé téměř 15. století.

Poslouživše bohda povšechnými těmito úvahami ke snadnějšímu porozumění a spravedlivějšímu posuzování událostí následujících, přistupujeme konečně ku podrobnému jejich vypravování.

Když oumrtí krále Václavovo ve středu dne 16. srpna 1419 uvečer po Praze rozhlásilo se, ohromené tou zprávou myslí obyvatelstva počaly náhle kvasiti a jitřiti se. Větší díl Pražanů přilnuvše dávno celou duší k husitství, byli již za posledního půlletí krom toho velice rozdrážděni, tu královým usilováním zameziti pokud možná učení nové a zvelebiti opět církev starokatolickou, tu chováním se kněžích katolických ve chrámích jim v únoru 1419 navracených; faráři zajisté, javše se posvěcovati znova kostely, oltáře, obrazy a nádoby církevní a bránivše husitům přístupu k nim i všelikého posluhování svátoctví, postavili se byli ve příkrý odpor netoliko proti skutečným potřebám náboženským, ale ještě více proti hrdé mysli jejich. Důtka o kacířství, která ve skutečích takových se kryla, popouzela je až téměř ke vzteklosti, jelikož oni právě zvykli byli považovati sebe za pravověrnější nad jiné. Smetání konšelů z radnice novoměstské (dne 30. Jul.) byl první výjev zplozené tímto způsobem rozhořčenosti; smrtí královou rozpadly se konečně všechny svazky poslušenství, bázně a kázně. Hned nazejtří ve čtvrtek dne 17. srpna ráno sbíhal se lid obecný po náměstích a ulicích, aby za všecka příkoří, která v posledním půlletí byl snášeti musel, odplatil se „těm antikristům a mahometistům“, jakož tehdež katolíkům přezdívatí byl obyčej. Veřejné moci silné dosti, aby potlačila vzpuru se vzráhající, nedostávalo se ovšem; ba purkmistr staroměstský, sládek Jan Bradatý, brán od některých i v podezření, ač jistě bez viny, jako by bouřem takovým shovívati chtěl; a nemnozí ti měšťané, kteří chtěli mocně zasaditi se o zachování pokoje a pořádku, zkusili hned na prvopočátku nedostačinnost sil svých. Zástupové rozjitření obořili se nejprve outokem na ty kláštery a kostely, kterýchžto kněží nejvíce byli v nenávist upadli; vypáčivše dvěře jejich násilím, potřískali v nich všechny ke službám božím určené ozdoby, oltáře, var-

bylo ani nebude: neb zrodil se z lůna národu, necizil se ho nikdy, ale dělal se mu nade všechny jiné otcem moudrým i starostlivým.⁴³⁹

Podavše již ve vypravování dějin drahně svědectví souvěkých o povaze těla i ducha krále Jiřího, nebudeme jich opakovati, ale připojíme raději několik ještě nedotčených. Pan Ctibor z Cimburka poznamenal o něm, že byl „mudřec přirozený, bez písemného ostření smysla“, to jest bez učenosti, a že šla o něm pověst až do končin světa, kterak vysoce všechny sousedy přesahoval moudrostí a spravedlivostí, takže opatrnosti jeho rozum lidský stihnouti nemohl, a přem, kteréž před něho přicházely, nalézal se hojnější u něho nežli u kohokoli dostatek soudu; nadto pak že byl „pyšným protivník, poddaným obhájce, neposlušných zkrotitel, pochlebníků nepřijímatel, věrných ochranitel, služebníků štedrý dárce, myslí ustavičné, v práci neustálý, laskavec lidský“ atd. I jeden z ouhlavních jeho protivníků, polský dějepisec Dlugoš, který z přílišného zélotismu nepřestával tupiti v něm kacíře, vyznal přece, že Čechové želeli jeho ztráty nejvíce proto, že „ku prolévání krve lidské nebýval kvapným“. Pražský kanovník M. Pavel Židek svědčí, že ohledem na pohlaví živ byl bez ouhony a že míval obyčej vždy po jídle dávatí audience každému i sebechudšímu, kdo k němu o spravedlivost aneb o pomoc volati se chtěl. Méně chvalně poznamenal doktor Řehoř z Heimburka, že zvláště v posledních létech dělal se „čím dále tím skrbnější“, když totiž již rozhodnuto bylo, že synové po něm kralovati nebudou: neuchranná to vada zásady o nedědičnosti trůnu.⁴⁶⁰

Také o panování králově a ideách, kterými vésti se dal, vyložili jsme věrně, cokoli ze souvěkých a věrohodných pramenů sebrati lze bylo; čtenáři již volno utvořiti sobě z toho soud spravedlivý a bohdá i důmyslnější a trefnější, nežli nám podáříti se může. I nebudeme o tom dále se šířiti, aniž pustíme se do rozjímaní otázky podnes sporné, byl-li Jiří z Poděbrad dle učení církve katolické skutečně kacířem, čili nic.⁴⁶¹ Skončíme upozorněním na myšlenky některé, ježto naskytují se při uvažování, bylo-li osudem uloženo Jiřímu z Poděbrad ve drámě dějin všesvětových hráti osobu důležitou, a kterou.

Jeden z básníků 16. století, Jan Jakub Manlius, snažil se označiti osobu krále Jiřího v dějinách distichem následujícím:

Nil aquilae, nil Roma minax, nil arma valebant Pannonis:
invito sceptru vel orbe tuli.

To jest: nictě orel, nic Řím hrozivý, nic braň nedovedla Uhrova: i všemu já vzdor světu žezlo nosil.

Však jakkoli rázně tu chválen hrdinný králův zápas se předními mocnostmi středověkými, císařem a papežem, i s nejsilnějším jich obou zástupcem, králem uherským, nepostačuje přece zřetel obrácený pouze na osoby, a ne spolu na poměry a zásady, o které se jednalo; neb ne proto válčeno s Jiřím, že byl králem, ale že byl dvoru římského neposlušným. Byl pak neposlušným ne z bujné nějaké svévole, ale z poměrů jemu uložených, z potřeby hájiti novověké právo politické v Čechách, které vymezovalo církevní autoritu z věcí státních a neuznávalo povolání jejího vynáseti nálezy vůbec všeplatné. Právili jsme již nahoře, že Čechy byly první stát laický ve křesťanstvu; to jest, že postavily se první skutkem na dráhu, na kteréž za našeho věku stojí státové křesťanství všickni, s výminkou tuším jediného ještě papežova státu římského. Dějiny vůbec svědčí, že každý pokrok osvěty ve společnosti lidské kupuje se obětmi pro původy jejich víceméně bolestnými. Král Jiří také, k zastání své zásady, přinucen byl přinést v obět nejen domácí a osobní blaho své, ale i pokoj a květ vlasti, o kterýž pečoval byl celou duší svou ode mládi. I jakož někdy M. Jan Hus utrpěl za osobené právo svobodného zkoumání a osobního přesvědčení ve věcech víry, kteréž za našeho věku požívá již celý svět, tak i Jiří z Poděbrad, podnikav tolíkerá protivenství hlavně za příčinou vymanění se z poručení hierarchického, stal se mučenníkem idey státu moderního. Není pochyby, že kurie římská, kdyby v boji s ním byla nezakusila moci neodolatelné nového toho živlu, byla by ve velikých převratech 16. století neobmeškala pokusiti se opět vsí silou o jeho konečné utlačení a udušení.

Neméně důležité, ačkoli poněkud jen záporné, jest krále Jiřího značení v osudné otázce turecké. Dějepisové říše pololunní nemluví sice o něm, ba ani o jménu jeho nezdaří se věděti: a přece k rozšíření vlády sultánů v Evropě, a zvláště v zemích podunajských, nic nenapomohlo podstatněji nežli nešťastný spor vypuklý mezi králem českým a stolicí římskou. Nechceme nastupovati na domněnání od cizozemců za věku Poděbradova hlasitě a zhusta roznášené, že by on, postaven buda v čelo výpravy všekřesťanské proti mohamedánům, neomylně byl vztýčil kříž kleslý v Cařihradě opět, štěstí válečné bývalo i bude vždy a všude víceméně nejisté: ale nikdo nemůže bráti v pochybu, že přední tehdaž křesťanstva štít a

obránce král Matyáš, kdyby byl nevysílil a nezemdlil se v neprospěšném i neslavném boji s Čechy podobojími, byl by mohl nabýti zásluhy a slávy mnohem trvalejší skrze zamezení a odvrácení pokroků tureckých na Thrackém polouostrově, pokud moc a vláda jejich byla se tam ještě nezakořnila. I není to marný domysl, když řekneme, že země uher-ská musela později téměř dvoustoletou trýzní strádati a od-bývati za poblouzení a provinění nejchválenějšího krále svého. A dle toho nelze také zamlčeti, že mužové dva, kteří hned od počátku nad jiné nade všechny pilněji horlili a usilovali o vy-puzení moci turecké z Evropy, Jan Kapistran a Aeneas Syl-vius, sami klestili jim zase cestu do srdce křesťanstva, davše první a hlavní příčinu ke zrušení kompaktát basilejských a k neřestem nesčíslným ke všem, které vyprýštily se z neblahého skutku toho.

Poznámky a vysvětlivky budou otištěny v šestém, závěrečném dílu.
Redakce

OBSAH

KNIHA XIV. VELIKÉ BEZKRÁLOVÍ V ČECHÁCH A KRÁL LADISLAV (1439 — 1457)

- Čl. 1 První pokusy o volení krále. (Rok 1439—1440) 9
Dlouhé bezkráloví v Čechách. Snahy a strasti ovdovělé královny Elišky. Sněm v Praze; smíření stran a obsah listu mírného. Míry po krajích. Narození Ladislava Pohrobka; bouře v Uhřích. Sněmovní jednání o volení krále. Albrecht, kníže bavorský, volen. Sjezd v Koubě a odpověď jeho záporná. Poslové vracují se domů.
- Čl. 2 Bezvládní za převahy pana Ptačka. (Rok 1440 až 1444) 30
Příčiny a způsoby bezvládní. Čtvery jednoty v národu: Menhartova, Ptačkova, tábořská i Oldřichova. Rozhodný vliv Oldřicha z Rosenberka. Dva papežové i dvě koncilia; neutralita v Čechách. Jednání s dvorem rakouským a odklady jeho. Sněmové v Praze a ve Vídni. Války v Čechách; pan Kolda na Náchodě. Sněm v Čáslavi a sbor kněžský na Kutné Hoře. Poslední strasti a smrt královny Elišky. Eliška Zhořelská. Pan Oldřich maří sněmy české. Pan Ptaček a hádky s tábory. Smíření Rokycany s Příbramem. Námluvy videnské; král Fridrich co poručník Království českého. Poslední disputace kněží tábořských; potupení jejich. Návrhy Rosenberkovy. Poselství páně Haškovo. Nepokoje v Čechách i v Moravě. Smrt Ptačkova.
- Čl. 3 Bezvládní za převahy Jiřího z Poděbrad. (Rok 1444—1448) 66
Pan Jiří z Poděbrad. Jednání sněmu brodského. Bitva u Varny. Spory dvou papežů; nesvornost žádostí českých o M. Rokycanu i o krále Ladislava. Král ve Stadicích. Marná vyjednávání; bouřlivý stav země. Smíření na sjezdu pelhřimovském. Zápas mezi Jiřím z Poděbrad